

महात्मा गांधी विचार समज गैरसमज

प्रा. सकरगे एन. व्ही.

दिगंबरराव बिंदू महाविद्यालय भोकर

आधुनिक समाज व्यवस्थेत धनसंपत्तीच्या रुपाने भांडवल वादाने चंगळवाद निर्माण झाला आहे. स्वतःहा करिता ऊपभोगासाठी हव्यास निर्माण केला आहे. अशा परिस्थितीत सामाजिक, आर्थिक, राजकीय व्यवस्थेतील मुल्यांना पुन्हा प्रस्थापित करणे आवश्यक आहे. त्या करिता गांधी विचार व त्याची परिभाषा त्याच्या व्यक्तीमत्वाचे आकलन होणे आवश्यक आहे. महात्मा गांधीचे सत्यावर विश्वास होता. गांधी नावाचे कोणतेही शस्त्र नाही. महात्मा गांधीची जीवन पद्धती, विचार पद्धती हे सत्य शोधन करण्याचे एक होता गांधीवाद नावाचे कोणतेही तत्वज्ञान नसल्याचे त्यांनी सांगितले आहे. महात्मा गांधीचा माणसामधील चांगूल पणावर विश्वास होता माणसामधील सत्यप्रवृत्ती जागृत करून मानूसकिला समाज जीवनाचा आधार बनविणे हे त्याच्या जीवनाचे वैशिष्ट्य होते.

लोकमान्य टिळकाच्या अंतानंतर टिळक पर्व संपले. 1920 पासून स्वातंत्र्याची धुरा महात्मा गांधींनी आपल्या खंद्यात घेतलेली होती. इंग्रज सरकारने मिठावर कर लावला होता त्याकरिता 1930 मध्ये महात्मा गांधींनी मिठाचा सत्याग्रह घडवून आणला. 1942 साली महात्मा गांधी यांनी इंग्रज सरकारला चलेजाव चा नारा दिला होता. खेडयाकडे चला खेडी सुधारली तर देश सुधारेल असे त्याचे मत होते खरा भारत खेडयात बसलेला आहे. त्याकरिता ते खेडयात सेवाग्राम या ठिकाणी राहू लागले. सेवाग्राम येथे सुतक्रांदा नयीतालीम, लघू व कूटीर ऊदयोगाचे महत्व त्यांनी लोकांना पटवून दिलेले आहे. प्रत्येकाला रोजगार प्राप्त झाला पाहिजे असे त्यांचे मत होते.

सत्तेचे विकेंद्रीकरण झाले पाहिजे असे महात्मा गांधींचे म्हणणे होते त्याकरिता त्यांनी अहोरात्र मेहनत कार्य करून विकेंद्रीकरणाचा स्विकार केलेला आहे. स्वावलंबी खेडे हा महत्व पूर्ण घटक होय असे मानून ती जेव्हा स्वयंपूर्ण व स्वयंशा शांति होतील तेव्हाच ख-या अर्थाने ग्रामराज्य निर्माण होईल. अशा खेडयातील लोक शांतीपूर्ण व सहकार्य पूर्ण गौरव शाली जीवन व्यतीत करतात. प्रत्येक गावात एक पंचायत राहिल अहिंसात्मक गावाची कल्पना गावातच पूर्ण होऊ शकते. अशा खेडयात राजकीय शक्तीचे केंद्रीकरण होणार नाही त्यामूळे कुणीच कुणाच्या मार्गात मार्गात अडथळा बनणार नाही.

स्वदेशीचा वापर :-

महात्मा गांधीजी देशाच्या विकासा करिता स्वदेशीचा वापर करा. अशा स्वरुपाचा नारा देऊन त्याची अंमलबजावणी केली होती. इंग्रजांचे धोरण या देशाला मारक आहे असे त्यांनी ओळखले होते त्या स्वदेशी वस्तू वापरण्यास त्यांनी परवानगी दिली होती व परदेशी कपड्याची होळी करून त्यावर बहिष्कार टाकला होता त्यामूळे आपल्या देशातील पैसा दुस-या देशात जाणार नाही असे त्यांचे म्हणणे होते.

ग्रामीण शिक्षण :-

खेडयातील सर्व मोठया वयाच्या व्यक्तींना अक्षरज्ञान झाले पाहिजे त्यांना शिक्षण घेता येईल ज्याच्यात शक्ती आहे, उत्साह आहे त्यांना अक्षरज्ञान देण्याचा प्रयत्न करणे इष्ट आहे म्हणून महात्मा गांधी म्हणतात जे सुशिक्षित आहेत त्यांनी इतरांना शिकवणे तसेच त्यांच्यासाठी व्याख्याने आयोजित करावीत. ग्रामीण व्यक्तींनी काही प्रमाणात ज्ञान संपादन केले तर समाज शक्ती वाढते.

अस्पृश्यता :-

या देशाला स्वातंत्र्य हवे असेल तर जातीय एकता महत्वाची आहे असे त्यांचे म्हणणे होते या करिता त्यांनी हिंदू - मुस्लीम यांच्या ऐक्यासाठी नेहमी लढा दिलेला आहे. स्वातंत्र्यासाठी जातीय सलोखा महत्वाचा आहे. त्याकरिता त्यांनी अस्पृश्यांची सुध्दा सेवा केलेली आहे. अस्पृश्यता हा मानव जातीला लागलेला कलंक आहे असे त्यांचे मत होते. व्यक्ती हा कोणत्याही जमातीचा असला तरी तो शेवटी माणूस आहे देशाला स्वातंत्र्य हवे असेल तर जातीय सलोखा निर्माण झाला पाहिजे त्याकरिता राष्ट्रीय एकात्मतेची गरज

आहे. जमाती जमाती मध्ये वर्ग संघर्ष असेल तर इंग्रजांना अनेक वर्ष या देशामध्ये राज्य करता येईल त्याकरिता अस्पृश्यता नष्ट होणे आवश्यक आहे असे त्यांचे म्हणणे होते.

खादीचा स्विकार :-

खादी ही आपल्या देशात तयार होत असून ती स्वस्त आहे त्यामुळे ती वापरण्यास परवडते असे त्यांचे मत होते. खादी ही बारही महिने वापरण्यास चांगली आहे ऊलट खादीच्या वापरामुळे आपल्या देशातील व्यक्तींना रोजगार मिळेल असे त्यांचे मत होते.

श्रमप्रधान तंत्राचा वापर :-

महात्मा गांधीजीचा यांत्रिकी करणाला विरोध होता. यांत्रिकी करणामुळे श्रमाची बचत होते व श्रमीक बेकार होतात ऊलट श्रमप्रधान तंत्राचा वापर केल्यामुळे जास्तीत जास्त श्रमीकाला रोजगार उपलब्ध होतो. त्यामुळे बेकारीला आळा बसतो प्रत्येकाला काम मिळाल्यामुळे तो आर्थिक दृष्ट्या स्वावलंबी होतो. ऊलट मशिनरीचा वापर केल्यामुळे रोजगारात घट होऊन बेकारी निर्माण होते. यांत्रिकी करणास भांडवल मोठ्या प्रमाणावर लागते तर श्रमप्रधान तंत्रास कमी भांडवल लागते असे त्यांचे मत होते.

सत्य :-

महात्मा गांधीच्या मते आत्मा सांगेल ते खरे आहे कारण एखाद्या व्यक्तीला सत्याचे दर्शन वेगळेच होईल. सत्य म्हणजे सत्य अंतमनी वाणी होय. अशुद्ध आत्म्याला सत्य कसे सापडणार गांधीजींनी सत्य हाच परमेश्वर आहे सत्य शाश्वत तत्व आहे. ते सनातन आहे काल्पनिक नाही तर वास्तविक असते मी सत्याचा पुजारी आहे. सार्वजनिक जिवनात सत्य ही संकल्पना अत्यंत उपयुक्त आहे. समाज जीवनातील व्यक्ती व्यवहार सबब सत्यावर आधारित असले पाहिजे समाजातील व्यक्ती व्यवहार सत्यावर अवलंबून असले पाहिजे.

अहिंसा :-

महात्मा गांधीच्या मुल्याप्रमाणे अहिंसा हा शाश्वत मुल्याचा पुरस्कार आहे. अहिंसा म्हणजे न मारणे परंतु महात्मा गांधीजींच्या मतानुसार अहिंसेचा अर्थ इतकाच मर्यादीत नाही. अहिंसा एक व्यापक संकल्पना आहे. मन, वाणी आणि कर्माद्वारा कुणाचेही नुकसान होणार नाही त्या कर्मात अहिंसा हे तत्व असते. महात्माजींच्या मताप्रमाणे हिंसा सत्याच्या विरोधी आहे त्यामुळे विनाश अटळ आहे. व्यक्तीगट, राष्ट्रीय, सामाजिक जीवनाच्या विरोधी आहे हिंसेतच समाजाची प्रतिमा विस्कळीत होते अनेक प्रश्न निर्माण होतात म्हणून व्यक्तीने अहिंसा या परमात्म्याला स्विकारले पाहिजे काही लोक भ्याड लोकांचे शस्त्र मानतात परंतु ही विचारसरणी पूर्वग्रह दुषित आहे. महात्मा गांधी म्हणतात अहिंसा हे विरत्वाचे निर्देशक आहे. हातात तलवार घेऊन रणांगणावर मरणारा मनुष्य हा वीर आहे परंतु त्यापेक्षाही अन्यायासाठी अहिंसक मार्गाचा वापर करून कोणतेही भय न बाळगता मृत्यूला सामोरे जाणारा खरा वीर म्हटले पाहिजे. अहिंसा ही सामाजिक गुण आहे म्हणून त्याचा विकास केला पाहिजे अहिंसात्मक उपायांनी सामाजिक समस्येचे आणि वर्ग संघर्षांचे ऊन्मूलन झाले पाहिजे.

निर्भयता :-

व्यक्ती निर्भय असली पाहिजे भय हा विकार आहे. भयामुळे आत्मबोध व सत्यदर्शन होणार नाही सत्याच्या उपासकांनी भय बाळगण्याचे काहीही कारण नाही सत्य अहिंसा तत्वाचे पालन करताना भय वर्ज केले पाहिजे.

सर्व धर्म समभाव :-

सर्व धर्म समभाव हा एक ईश्वराकडे जाण्याचा मार्ग आहे ही भावना प्रत्येकाच्या मनात असली पाहिजे. धर्मातील लोकांनी एकमेकांना समान मानले पाहिजे कुणीही भेदभाव करू नये आपण एकाच ईश्वराची मुले आहोत ईश्वर एकच आहे. धर्माच्या नावावर द्वेष निर्माण करू नये.

निष्कर्ष :-

गांधीजींचे तत्वज्ञान हे सर्व समान्य व्यक्तींना प्रेरीत करणारे आहे त्यांच्या संघर्षवादी विचारसरणीलाच जोड देण्याचा सत्य, अहिंसा, समता आदि मुल्यांनी आदी वादाला आकर्षण प्रभावी बनले आहे. विविध मुल्यांच्या आधारेच त्यांनी आपल्या विचारसरणीचा यशोरथ अधिक यशस्वी रित्या चालवला. सद्यस्थितीत प्रत्यक्ष व्यवहारात गांधीवादी विचारसरणी केवळ आदर्श वाटते कारण आज भारतीय समाज आर्थिक विषमता आदर्श वाटते कारण आज भारतीय समाज आर्थिक विषमता, भ्रष्टाचार, वशीलेबाजी, पक्षशाही अशा नानाविध समस्यांनी ग्रासलेला आहे.

भ्रष्टाचारासारख्या समस्या प्रकृत्या दिवसेंदिवस समाज मान्य होत आहे त्याळे या समस्या सोडविण्याकरिता सर्वप्रथम गांधीवादी विचारसरणीतील सत्य, नैतिकता, समता इ. मूल्य सर्व सामान्यापर्यंत प्रभावीपणे पोहोचवणे अत्यंत गरजेचे वाटते जोपर्यंत समाज व्यवस्थेत वरील समस्या विषयी जाणीव जागृत होणार नाही तोपर्यंत या समस्या सोडवणे शक्य होणार नाही. आज भारतीय समाज व्यवस्थेतील लोकशाहीची अवस्था पाहता पुन्हा एकदा गांधीवादी विचारसरणीची आवश्यकता वाटते.

कारण भारतीय लोकशाही समोरील भ्रष्टाचार, वशीलेबाजी, पक्षशाही, आर्थिक विषमता अशा विविध समस्यांना तोंड देण्याचे बळ केवळ त्या संघर्षमय, वैज्ञानिक, अहिंसक सत्यवादी अशा गांधीवादी विचारसरणीत एकवटलेले आहे. आता गरज आहे ती गांधीवादाला परत कायान्वित करून खरे स्वातंत्र्य मिळवण्याची.

संदर्भग्रंथ :-

- 1) मूल्यव्यवस्था व गांधी विचार दिगंबरराव बिंदू महाविद्यालय, भोकर- प्राचार्य डॉ. पंजाब चव्हाण, डॉ. हट्टेकर व्ही.डॉ. प्रा. डॉ. भिस्ने सर, प्रा. जपळगे सर.
- 2) सु. श्री. पांडरी पांडे स्वराज्य दिशा दर्शन प्रतिमा प्रकाशन, पुणे.
- 3) आत्मकथा अथवा सत्याचे प्रयोग महात्मा गांधी सांकेत बाबा भांड गांधीनगर, स्टेशन रोड, औरंगाबाद.
- 4) दुसरे प्रॉमीथिअस महात्मा गांधी वि.स. खांडेकर संपादक सुनिलकुमार लवटे मेहता पल्लीसिंग हाऊस, पुणे.
- 5) लोकसेवक प्रा. अमर जावळे, प्रा. भुषण काटे.
- 6) भारतीय राजकीय विचारवंत पाटील वा.भा. मंगेश प्रकाशन, नागपुर.
- 7) लोकमान्य ते महात्मा गांधी खंड दूसरा मोरे सदानंद.
- 8) महात्मा गांधी संकलीत वाडमय भावे शि.गो. संचालक प्रसिध्दी विभाग महाराष्ट्र राज्य, मुंबई. खंड 14.
- 9) हिन्द स्वराज्य महात्मा गांधी.
- 10) महात्मा गांधी आणि परिवर्तन स्वप्न आणि वास्तव प्रा. लता मूरुगकर.

